

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД НЕЛІНГВАЛЬНОГО НОНСЕНСУ В ПОЕМІ ЛЬЮІСА КЕРРОЛЛА «ПОЛЮВАННЯ НА СНАРКА»

У статті надаються результати аналізу англо-українських перекладів нелінгвального нонсенсу в поемі Льюїса Керролла «Полювання на Снарка». Доводиться, що комунікативно успішний переклад нелінгвального нонсенсу забезпечується точним відтворенням у перекладі «нісенітних» мовних форм. На нижчих рівнях інтерпретації такі форми породжують гумористичний ефект, спричинений абсурдністю актуалізованих ними смислів, а на вищих – допускають поліваріантність інтерпретацій – психологічних, психофізіологічних, філософсько-екзистенційних тощо.

Ключові слова: абсурд, комунікативна успішність, нонсенс, переклад, смисл, форма.

Богуславская Л. А. Украинский перевод нелингвального нонсенса в поэме Льюиса Керролла «Охота на Снарка». В статье представлены результаты анализа англо-украинских переводов нелингвального нонсенса в поэме Льюиса Керролла «Охота на Снарка». Доказывается, что коммуникативно успешный перевод нелингвального нонсенса обеспечивается точным отображением в переводе «нонсенсных» форм. На нижних уровнях интерпретации такие формы порождают юмористический эффект, а на более высоких – допускают поливариантность интерпретаций – психологических, психофизиологических, философско-экзистенциальных и т.п.

Ключевые слова: абсурд, коммуникативная успешность, нонсенс, перевод, смысл, форма.

Boguslavska L. A. Ukrainian Translations of the Non-lingual Nonsense in Lewis Carroll's Poem «The Hunting of the Snark». The article presents the results of the analysis of the Ukrainian translation of non-lingual nonsense in Lewis Carroll's poem «The Hunting of the Snark» by Yury Pozayak. Non-lingual nonsense is a kind of absurd which is viewed as a deviation from ontological norms. A communicatively successful translation of such nonsense relies on the exact reconstruction of the nonsense forms of the original. At the lower levels of interpretation such forms produce a humorous effect caused by the absurdity of the senses these forms activate. At the higher levels of interpretation non-lingual nonsense allows a variety of interpretations in psychological, physiological, philosophical-existential, or other domains.

The depth of such interpretations depends both on the efficiency of the translator and on the general cognitive (ontological and axiological) and emotional experience of the recipient and his or her familiarity with the historical, cultural, social, economic, philosophical background of the original, its genre and intertextual context, and also facts of the author's life. The exact reconstruction of the nonsense forms of the original leaves all these interpretations open for the recipient.

Concept AGONY implied by the translation brings to light M. Gardner's idea that the poem is an instantiation of existential angst. L. Carroll's rejection of the religious doctrine of eternal damnation and therefore the rejection of Protestant orthodoxy as a result of his failure to reconcile the tragic deaths of his uncle and nephew with the faith in divine justice. Thus, concept AGONY reflects the mental state of agony experienced by L. Carroll in his inability to find reconciliation between religious faith and common sense.

The prospects of the research presuppose application of the developed model of translation analysis to investigate the mechanisms of English-Ukrainian translations of stylistic devices based on violation of the lingual and ontological norms in literary texts of different genres, as well as to consider the impact of ethno-cultural, socio-cultural and ideological factors on the translation.

Key words: absurd, communicative success, form, meaning, nonsense, translation.

Протягом десятиріч не зменшується актуальність дослідження перекладів творів майстра абсурду, англійського письменника XIX сторіччя Льюїса Керролла.

Мета цієї статті полягає у встановленні перекладацьких прийомів, що забезпечують комунікативну успішність українського перекладу нелінгвального нонсенсу в поемі Льюїса Керролла «Полювання на Снарка».

Основними **завданнями** статті є: 1) виокремлення прикладів нелінгвального нонсенсу в оригіналі; 2) встановлення прийомів, що забезпечують комунікативну успішність відтворення нелінгвального нонсенсу в українському перекладі.

Об'єктом аналізу є приклади нелінгвального нонсенсу в поемі Льюїса Керролла «Полювання на Снарка», а **предметом** – перекладацькі прийоми, використані в англо-українському перекладі зазначеного тексту.

Матеріалом роботи служить оригінальний текст поеми-нонсенсу “The Hunting of the Snark” Льюїса Керролла (у редакції М. Гарднера) [Gardner 1963] та його український переклад у виконанні Ю. Позаяка [Позаяк 2011].

Аналіз перекладу поеми-нонсенсу Л. Керролла “The Hunting of The Snark” важко структурувати за єдиним принципом із кількох причин. По-перше, у більшості об'єктів аналізу переплітаються нонсенсна й інтертекстуально-прецедентна складові ідіостилію Л. Керролла (причому автор вдається не лише до запозичень з «чужих» джерел, але й до запозичень із «своїх» джерел – головним чином, казок про Алісу). По-друге, до цих

складових додається ще й третя креативна складова, привнесена автором перекладу Ю. Позаяком, який включає до мовної гри твору об'єкти, яких немає в оригіналі.

Відтак, усі об'єкти перекладацького аналізу слід розглядати як конституенти континууму, які більшою або меншою мірою володіють одними й тими самими ознаками. Завдання перекладацького аналізу ускладнюється ще й тим, що нонсенсна складова існує як у лінгвальному вимірі (сюди належить, насамперед, лексичний нонсенс, пов'язаний із так званими «словами-портмоне») [Богуславська 2016], так і у нелінгвальному вимірі.

Нелінгвальний нонсенс включає вияви абсурду, пов'язані не стільки з поліфонією смислів, скільки з абсурдністю смислів, невідповідністю об'єктів перекладу онтологічним нормам. У першому прикладі *He had forty-two boxes, all carefully packed, With his name painted clearly on each* – Він старанно зібрав й спакував те майно В сорок дві іменні кути скрині сам перелік речей, які Булочник взяв із собою, готуючись до полювання на Снарка, в оригіналі не є абсурдним, проте абсурдною є кількість скринь, в які помістилися ці речі – їх 42. Як зазначає Н. М. Демурова, число 42 зустрічається досить часто і в інших його творах («правило 42» з'являється в устах Короля з «Аліси», у передмові до «Снарка», а також у поемі «Фантасмагорія», де герою 42 роки), що спонукає їх до висновку, що число 42 мало для Л. Керролла якесь особливе, можливо, містичне значення [Демурова 2013].

М. Гарднер в «Анотованому Снарку» наводить чимало інших спостережень різних дослідників, покликаних підкреслити містичний смисл числа 42. Так, Д. А. Ліндон зауважує, що якщо записати пам'ятку для Л. Керролла дату 4 липня 1862 року як 4/7/62, вийде число 76 в середині (рік публікації «Снарка»), а дві крайні цифри утворять число 42. Р. Б. Шейберман і Д. Кратч звертають увагу на те, що перша книга «Аліси» мала 42 ілюстрації й така сама їх кількість могла бути і в другій книзі, якби в останній момент видання не зазнало змін. Д. А. Ліндон згадує також, що загальна кількість коней і вершників, які були надіслані «Шалама-Балама зібрати», так само складає 4207. Вік Аліси у другій книзі – сім років і шість місяців, а шістьма сім, підкреслює Д. А. Ліндон, так само 42. «Безсумнівно, що число 42 викликає у пам'яті приказку *all sixes and sevens* («хто в ліс, хто по дрова»), де фігурують шістки і сімки, як безсумнівно і те, що таке жонглювання цифрами можна продовжувати ще на багатьох сторінках», доходить висновку М. Гарднер [Gardner 1963].

Н. М. Демурова пропонує іншу інтерпретацію числа 42. Для неї найбільш правдоподібним видається тлумачення, згідно якого число 42 символізує 42 секунди, які займала експозиція фотопластини, і на ці 42 секунди нарешті зупинявся невпинний невмолимий час, який віддаляв від Л. Керролла його маленьких подружок, і який він марно намагався зупинити. І саме ці 42 секунди давали йому розуміння сутності дитинства і сутності самого життя [Демурова 2013]. Додамо до цього, що Н. М. Демурова, описуючи прагнення Л. Керролла зупинити час, вживає слово «мучительно», яке активує концепт МУКА/АГОНІЯ. Значущість концепту АГОНІЯ для розуміння концептуального виміру «Снарка» можна зрозуміти, звернувшись до інтерпретації цієї поеми М. Гарднером, який тлумачить її як «поему про буття і небуття, екзистенційну поему, поему про екзистенційну агонію <...> У буквальному смислі Буджум Керролла – абсолютне НІЩО, пустота, абсолютний вакуум, з якого ми чудесним чином з'являємося, в який ми занурюємося назавжди, вакуум, крізь який хаотичні галактики несуться у своєму безкінечному, безглуздому русі нізвідки в нікуди» [Gardner 1963].

На думку Н. М. Демурової, М. Гарднер вбачає у поемі неприйняття Л. Керролом доктрини про вічне прокляття і, відповідно, неприйняття протестантської ортодоксії [Демурова 2013]. Можливо, поштовхом до цього слугували смерть його дядька й племінника, оскільки Л. Керролл не був у змозі узгодити ці трагічні події з вірою у божественну справедливість. Відтак, концепт АГОНІЯ відображає психічний стан Л. Керролла у пошуках й водночас усвідомленні неможливості знайти примирення між тим, чого вимагає віра, й тим, що підказує розум.

Відтак, цифра, яка, на перший погляд, позначає абсурдну кількість речей й не становить особливих труднощів для перекладу, на більш високих рівнях інтерпретації розкриває концепцію всього твору.

У другому прикладі *He had different names from these: His intimate friends called him "Candle-ends," And his enemies "Toasted-cheese."* – Мав інакші він прізвиська й клички, Ворогам вперекір звався **“Плавлений сир”**, А для друзів – **“Недогарок свічки.”** на перший погляд абсурдні прізвиська Булочника *Candle-ends* та *Toasted-cheese* насправді мають неабиякий алюзійний асоціативний потенціал. М. Гарднер вказує на те, що вони відсилають до «Фангасмагорії» (*недогарки свічок* фігурують у розповіді духа-домового про можливі витівки над хазяїном оселі, а *сирки* – у скаргах домового на надану хазяїном вечерю) [Carroll 1963]. Джон Тьюфейл (*John Tufail*) у статті «Висвітлений Снарк» (*“The Illuminated Snark”*) зауважує, що ці імена відсилають до книги памфлетиста епохи Єлизавети Томаса Неша «Жахи ночі» (1594), де є такі рядки про шахраїв і лжепророків: «Сказано – зроблено, і вони вишуковують якусь гнійну кучу на кілька брудних стійл і, розм’якшуючи сири і свічні огарки, витворяють парочку мастил і парочку сиропів, після чого відкривають власний бізнес десь далеко на півночі або в якому-небудь такому ж дикому, неосвіченому краї» (цит. за Ф. Москотельниковим [Москотельников 2010]).

З огляду на висловлені міркування, переклад Ю. Позаяка – *Плавлений Сир і Огарок свічки* – слід вважати вдалим, оскільки він допускає збереження всіх цих асоціацій для читачів, які мають відповідний досвід. На першому рівні – це просто дитяча забава – смішні прізвиська, а на другому – висміювання шарлатанів і лжепророків.

В описах особливостей пошуку Снарка *'You may seek it with thimbles — and seek it with care; You may hunt it with forks and hope; You may threaten its life with a railway-share; You may charm it with smiles and soap* **“Ти з наперстком і ніжністю Снарка шукай, При собі май надію і вила, Котировкою акцій його залякай, Зачаруй шармом усмішки й мила.”** звертають на себе увагу, на перший погляд, нісенітні атрибути цих пошуків – *thimbles* (наперстки), *care* (турбота), *forks* (вилки), *hope* (надія), *railway-share* (залізнична акція), *smiles* (посмішки) та *soap* (мило). Різні дослідники звертали увагу на ці атрибути. Зокрема, прихильники комерційної інтерпретації «Снарка» знаходили підтвердження своєї версії у згадуванні мила та акцій [Gardner 1963].

Один із перекладачів «Снарка» російською мовою Андрій Москотельников пропонує оригінальне тлумачення, згідно з яким Надія в образі жінки (до речі, саме так зображав Надію і Турботу ілюстратор Снарка Генрі Голідей (хоча Л. Керролл і не прийняв такої інтерпретації), і саме так Надія зображується на церковних розписах), і виделка (точніше – вили) символізують зображення на англійській монеті й відтак самі стають символом грошей. До цього асоціативного ряду належать і залізничні акції [Москотельников 2010].

Невідомо, чи знав Ю. Позаяк про таку інтерпретацію (що, до речі, цілком можливо, адже переклад Андрія Москотельникова датований 2010 роком, а Юрія Позаяка – 2011 роком), проте, до честі перекладача, усі ці Керроллові символи збережені у перекладі й відтак залишаються відкритими для цих та інших інтерпретацій.

Ще більш цікавими є інтерпретації четвертого прикладу *"I engage with the Snark — every night after dark - In a dreamy delirious fight: I serve it with greens in those shadowy scenes, And I use it for striking a light: Снарк щоночі мені увижається в сні, Бачу я в хворім мареві марень, Як я здобич свою із рагу подаю, Снарком в небо свічу в дні затьмарень*, де йдеться про те, що уві сні, мріях чи мареві (слово *dream* допускає усі ці прочитання) автор *подає Снарка з зеленню (serve it with greens) або використовує як джерело світла (use it for striking a light)*. Із коментарів К. Лайон випливає, що згадувана тут зелень має безпосереднє відношення до вінчика незайманості. Дослідниця асоціює слово *greens* із двома англійськими словами, які обидва мають значення, пов’язані із квітковою короною-вінчиком: *corona* і *corolla*. Як пояснює К. Лайон, слово *corona* мало і має значення «спалена сірникова головка», а слово *corolla* – «частина рослини» зі семейства *brassica*, яке включає броколі, цвітну капусту, гірчицю і крес-салат. Як частина рослини *corolla* містить чотири пелюстки, які

утворюють хрест, що й привело до виникнення терміну «хрестоцвітні» на позначення цього ботанічного сімейства. До цього сімейства належить і *alyssum maritime* – невелика рослина, відома як *sweet Alice* («Аліса душиста») (цит. за А. Москотельниковим [Москотельников 2010]).

Ці пояснення підтримує А. Москотельников, який принагідно зауважує, що англійською мовою *Sweet Alice* ідентичне звертання «мила Аліса», до якого вдається Л. Керролл у дитячому варіанті знаменитої казки «Аліса для найменших» [там само]. Йому навіть спадає на думку, що зроблена фотографія маленької Аліси Ліддел, чия голівка прикрашена короною або віночком із квітів, є фотографічним каламбуром Л. Керролла.

Що стосується перекладу слова *corona*, ми не знайшли значення «спалена сірникова голівка» у доступних нам словниках, проте там виявлено інші значення, які теж мають безпосередній стосунок до інтерпретації цього нонсенсу: етимологічно слово походить від давньоанглійського *crown* (корона), і поміж інших має значення «ореол» (*a small circle of light sometimes seen round the sun or other luminary* [NSOED]), а також «церковний канделябр круглої форми» (*a circular chandelier in a church* [там само]).

З іншого боку, вираз *to strike a light* має значення «добувати вогонь тертям» (*produce a flame by ignition*) і не обов'язково має бути пов'язаним із сірником. Крім того, цей вираз ще може передавати здивування / замилювання (*amazement*) [там само].

Очевидно у перекладі Ю. Позаяк використовує асоціацію з канделябром (*Снарком в небо свічу в дні затьмарень*), проте асоціативний ряд, пов'язаний із зеленню, майже втрачається (*Як я здобич свою із рагу подаю*), якщо, звичайно, інтерпретаторам не вдасться розгледіти зелень серед інгредієнтів рагу.

У передмові до «Полювання на Снарка» Л. Керролл жартома заперечував можливість віднесення поеми до жанру нонсенсу: «Якщо – як дико не звучить подібне припущення – автора цієї невеликої, проте повчальної поеми коли-небудь надумають звинуватити у написанні нісенітниць, то приводом для цього, скоріше всього, слугуватиме наступний рядок “*Steer to starboard, but keep her head larboard!*” *When he cried “Steer to starboard”*» [Gardner 1963].

Усе сказане приводить до **висновку**, що Керроллів нонсенс таїть у собі цілий Всесвіт смислів, комунікативна успішність перекладу яких залежить від перекладача лише частково. Перекладач має прагнути залишити відкритими для інтерпретації якомога більше «закодованих» смислів, а здатність їх розкодувати і глибина проникнення у Керроллові смисли залежить уже від когнітивного (як і афективного, і перцептивного) досвіду інтерпретаторів.

Перспективи дослідження пов'язуємо із застосуванням розробленої моделі перекладацького аналізу для вивчення когнітивних механізмів англо-українських перекладів стилістичних прийомів різних рівнів як засобів маніфестації ідіостилів авторів художніх текстів різних жанрів, а також розгляду впливу на перебіг та результат перекладацької діяльності етнокультурних, соціокультурних та ідеологічних чинників.

Література

Богуславська Л. А. Когнітивний аналіз відтворення онімів в англо-українських перекладах поеми Льюїса Керролла «Полювання на Снарка» / Л. А. Богуславська // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2016. – Вип. 84. – С. 151-157.

Демурова Н. М. Льюїс Керролл [Електронний ресурс] / Н. М. Демурова. – М. : Молодая гвардия, 2013. – 414 с. – Режим доступу: www.lewis-carroll.ru/.

Москотельников А. Аннотированный Снарк 2. [Электронный ресурс] / А. Москотельников. – 2010. – Режим доступа : <http://musicalworld.ws/extra/carroll-15.html#27>.

Позаяк 2011 = Керролл Л. Полювання на Снарка [Електронний ресурс] / Л. Керролл ; [переклад з англ. Юрка Позаяка]. – Режим доступу : http://bukvoid.com.ua/library/lyuis_kerroll/polyuvannya_na_snarka_pereklad_yurka_pozayaka/.

Gardner 1963 = Carroll L. The Annotate Snark / L. Carroll; [introd. and notes by M. Gardner]. – N.Y.; L. : W.W. Norton & Company, 1963. – 111 p.

NSOED = The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. – N.Y. : Oxford Univ. Press, 1993. – Vol. I. A-M. – 1876 p. – Vol. II – N-Z – 3801 p.

(Матеріал надійшов до редакції 14.09.17)